

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 11. decembra 2003. godine, donijela je

ODLUKU

I

Mjesto i ostaci graditeljske cjeline Potočke (Hadži Perviz) džamije u Banjoj Luci proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik obuhvata zemljište označeno kao k.č.br. 1181/1, (novi premjer) što odgovara k.č.br. 191/88 (stari premjer), k.o. Banja Luka IV-8, općina Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 9/02).

II

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će uvjete i osigurati sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Potrebno je osigurati provođenje slijedećih mjera zaštite nacionalnog spomenika:

-Potočka džamija bit će rehabilitirana na izvornoj lokaciji, u izvornom obliku, iste veličine, od istog ili istovrsnog materijala, primjenom istih tehnoloških pristupa u najvećoj mogućoj mjeri, a na osnovi dokumentacije o njenom izvornom obliku.

- izvršiti otkopavanja temelja džamije da bi se mogla napraviti kontrola dimenzija objekta;

- svi ulomci kamena koji su eventualno ostali nakon rušenja na parceli ili susjednim parcelama bit će snimljeni, zaštićeni i ponovo ugrađeni u zidove džamije;

- svi ulomci koji se nađu, a koji s obzirom na stepen oštećenja ne mogu biti ugrađeni, bit će zaštićeni i na odgovarajući način prezentirani u sklopu graditeljske cjeline;

- izvršiti uređenje harema i saniranje oštećenih nišana.

- ograditi harem džamije drvenom ogradom kako je to izvorno rađeno, a korištenjem principa analogije.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Republike Srpske, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Ova odluka dostavit će se Vladi Republike Srpske, ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje u Republici Srpskoj, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Republike Srpske i općinskim organima uprave nadležnim za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članu V, stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedavajuća Komisije**Ljiljana Ševo**

Broj: 07-6-1075/03
6. decembra 2003. godine
Sarajevo

O b r a z l o Ź e n j e

Na osnovu Zakona o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, član 2, stav 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa članovima V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

Komisija je primila peticiju od strane IZ BiH Medžlisa Banja Luka, dana 27. 8. 2002. godine. U skladu sa odredbama zakona, a na osnovu člana V, Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o eventualnim intervencijama na restauraciji ili drugoj vrsti radova na dobru, itd.:
- sadašnje stanje dobra;
- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra;
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju utvrđeno je slijedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Harem Potočke (Hadži Pervizove) džamije u Banjoj Luci nalazi se uz ulicu Patrijarha A. Čarnojevića (na uglu nekadašnjih ulica M. Karabegovića i F. Dedića).

Historijski podaci

Nakon izgradnje Ferhad-pašine džamije¹ i ostalih javnih objekata Velike čaršije na lijevoj obali Vrbasa, izgradnjom mosta i transferzalne saobraćajnice koja je išla od Pobrđa i Arnaudije džamije kroz Veliku čaršiju, kroz tvrđavu Kastel, te dalje, u pravcu jugozapadnih dijelova grada, počinje se razvijati dio Donjeg Šehera na desnoj obali rijeke Vrbas, čime se intenzivira proces urbanizacije i proširuje urbano jezgro Banje Luke.

Četiri decenije nakon formiranja džamije i mahale Gazanferije² razvila se, na desnoj obali Vrbasa, Mala čaršija (*Suki sagir*)³ i četiri nove mahale: sjeverno od Gazanferije Mejdan i Kul mahala, a južno od nje Stupnička (hadži Salihijina) i Potočka⁴ (Hadži Pervizova) mahala.

Posljednja izgrađena džamija i mahala koja je gravitirala Maloj čaršiji je Haži-Pervizova (Potočka, ili Nova). Ova džamija je sagrađena prije 10. 5.1630. godine (27. ramazana 1039. hidžretske godine), jer je navedenog dana napisana Hadži-Pervizova vakufnama⁵ koju je svojim pečatom ovjerio banjalučki kadija i poznati pjesnik Muhamed Nerkesi Sarajlija⁶. Iz ove vakufname saznajemo da je Hadži-Perviz, u Maloj čaršiji, uz Ferhad-pašin most sagrađio i uvakufio 7 dućana za izdržavanje Potočke džamije i plaćanje njenih službenika:

1. pekaru sa kapitalom od 3.600 akči i kirijom od 5 akči dnevno, koju je pekar bio dužan plaćati vakufu,
2. aščinicu sa kapitalom od 1.600 akči i kirijom od 2 akče dnevno,
3. buzadžinicu, sa kirijom od 4 akče dnevno,
4. svjećarnicu sa kapitalom od 7.000 akči i kirijom od 4 akče dnevno,
5. kalajdžijski dućan, sa kirijom od 1 akče dnevno,
6. berbernicu, sa kirijom od 2 akče dnevno,
7. bakalski dućan, sa kirijom od 2 akče dnevno.

Za izdržavanje Potočke džamije i plaćanje njenih službenika, na lokalitetu Male čaršije, do kraja 1635., Hadži-Perviz je sagrađio i uvakufio, još 4 dućana

¹ *Ferhadija* džamija je izgrađena 1579. godine

² *Gazanferiju* džamiju je koncem 16. vijeka podigao *Gazanfer*, lenski vitez i vojvoda bosanskog pašaluka.

³ *Mala čaršija* se razvija kao četvrta po redu nakon *Hunćanije* (*Careve*) čaršije, *Sofi Mehmed-pašine* čaršije i *Velike* (*Ferhad-pašine*) čaršije. Trgovački i zanatski centar *Male čaršije* imao je i svoju posebnu džamiju (Zbog svog položaja u *Maloj čaršiji* dobiće naziv *Sukija*. Imala je tri dućana u prizemlju, a molitveni prostor nalazio se na spratu. Kasnije se ova džamija zvala *Talina*, a ime je dobila po istoimenom imamu koji je dućanu prizemlja džamije prodavao svoju robu.)

⁴ U vakufnami se naselje oko ove džamije naziva Jeni mahalom (novom mahalom), što znači da je ovo naselje posljednje među mahalama na desnoj obali Vrbasa (*Mujezinović: 1998., str. 224*).

⁵ Podaci o podizanju džamije i uvakufljenju dućana namijenjenih za izdržavanje džamije, sadržani su vakufnami legatora (*GHB, sidžil II, broj 360 iz 1630. i 1633.; sidžil II broj 361, strana 32. iz 1637; sidžil II, broj 358 strana 30.*)

⁶ *Dr Safvet beg Bašagić: Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Sarajevo, 1912, str. 60*

na zemljištu na zemljištu Ferhad-pašinog vakufa kome će se plaćati mukata⁷, jedan dućan u Ferhad-pašinoj čaršiji, dvije bašće (jedna se nalazila u blizini Ferhad-pašina mosta, a druga kod tekije⁸) i gotovinu od 58.568 akči koja će se davati u zajam uz kamatnu stopu od 10 %. Podatak da se u vakufnami traži da se od obrtnog kapitala izdržavaju neki od navedenih dućana čini ovu vakufnamu neobičnom, s obzirom da su se, najčešće, od prihoda dućana izdržavali neki drugi objekti (*Bejtić, 1953., 111-112*).

Dva posljednja dodatka prvoj Hadži-Pervizovoj vakufnami, vakif je, preko svog opunomoćenika (nekog Mahmud-čelebije) dao napisati i uvakufiti kod kadije krajem ševala 1047. hidžretske godine (polovinom marta 1638. godine). S obzirom da je peti i posljednji dodatak Hadži-Pervizovoj vakufnami ovjeren prije 1052 h. g. (1. 4. 1642. do 21. 3. 1643.), u kojem neka Fatima, kći Adulahova, ostavlja gotovinu od 2.300 akči za Potočku džamiju, a u kojoj se spominje Hadži-Pervizova smrt, može se zaključiti da je Hadži-Perviz umro prije 1642.

Hadži Perviz je bio vjerovatno starosjedilac⁹, pošto u vakufnami navodi bašte i zemljišta koja je baštiniio od svojih predaka, izgradio je džamiju na krajnjoj jugozapadnoj strani grada, koja je bila nenaseljena. Zbog toga će ova mahala dobiti naziv Nova i bit će jedna od posljednjih formiranih mahala na desnoj obali Vrbasa.

Zbog potoka koji je prolazio pored džamije dobit će naziv Potočka, dok će ime hadži Perviza kao osnivača biti potpuno zaboravljeno kako je to uobičajeno kod bosanskih džamija.

2. Opis dobra

Arhitektura

Hadži Perviz džamija po svojim gabaritima je bila najmanja u Banjoj Luci. U pisanim izvorima navodi se da je ova džamija najmanja među džamijama Donjeg Šehera¹⁰. Imala je ulazni trijem i glavni unutrašnji prostor veličine 5,50 x 5,50 metara¹¹. Prema geodetskom planu¹² vanjske gabaritne mjere džamije bile su cca 7,00 x 10,50 metara.

⁷ mukata (tur. mukataa) zakup, najam (*Domović: 2001, str. 926*)

⁸ po ovoj tekiji, koja se nalazila na desnoj obali Vrbasa, cijeli kraj oko nje prozvaio se Tekijom

⁹ "...Ima li se još u vidu, da su one dvije bašće, što se vakufe, bile njegova nasljedna baština (u zakladnici se ne navodi kao drugi legatori, da ih je kupio), onda se može reći i to, da je bio starosjedilac, Banjolučanin." (*Bejtić, Alija: Banja Luka pod turskom vladavinom, Naše starine I, Sarajevo, 1953, str. 112*)

¹⁰ *Bećirbegović: 1999, str. 125*

¹¹ isto 11; prema drugom pisanom izvoru unutrašnje dimenzije džamije su bile 5,60 x 5,60 metara (*Mujezinović: 1998, str. 225*)

¹² Republička geodetska uprava BiH, Katastarska opština Banja Luka IV-8, list 129, Razmjera 1:1000, 1978. godina.

Pripada tipu jednodostornih džamija sa drvenom munarom. Imala je pravokutnu osnovu, i vanjske otvorene sofe. Ograda na sofama je bila od dasaka postavljenih na malom međusobnom razmaku¹³.

Prozori prizemlja su bili dvokrilni i sa unutrašnje strane su imali drvene kapke slično rješenje kao kod Behram-efendijine džamije.

Mihrab je bio izvučen iz mase zida kao pravokutni okvir bez ukrasa dok u unutrašnjosti tog okvira se nalazila jednostavna obla niša bez stalaktita¹⁴. Minber je bio od drveta sa prolazom, stepeništem i baldahinom¹⁵, a po svojoj jednostavnosti izrađen vrlo slično minberu Behram-efendijine džamije. Mahfil je bio sličan rješenju mahfila Ferhadije džamije, oslonjen na sjeverozapadni i jugozapadni zid, te na dva stupa.

Trijem su podupirala četiri drvena stupa.

Munara je bila drvena sa pokrivenom šerefom. Na osnovu razlike vanjskih i unutrašnjih gabaritnih mjera centralnog prostora džamije može se zaključiti da je debljina zidova u prizemlju bila 70-75 cm¹⁶.

Na osnovu dostupnih fotografija¹⁷, sudeći prema promjenama vanjskog izgleda objekta, može se zaključiti da su na objektu vršene intervencije¹⁸. Ove promjene se odnose na: promjenu nagiba krova (nagib krovnih ravni je smanjen sa cca 40-45 stepeni na cca 30 stepeni); promjenu krovne konstrukcije (radikalno mijenjanje nagiba krovnih površina podrazumijeva i velike izmjene na konstrukciji krovništa); izvršene su promjene ograde vanjskih sofa (umjesto dasaka sa malim međusobnim razmakom, postavljene su drvene letve sa širim razmacima tzv. "parmak"); promijenjena je vrsta, proporcija i dispozicija prozorskih otvora na fasadi i smanjena je visina zidova džamije što je uticalo na promjenu proporcijских odnosa objekta džamije u cjelini (umjesto uskih prozora sa polukružnim završecima, u gornjem nizu, postavljeni su znatno širi, četverokrilni, pravogaoni prozori; demiri donjepojasnih prozora džamije zamijenjeni su "drvenim vertikalnim letvama"¹⁹; s obzirom na umanjeње visine zidova i spuštanja kote sljemena krova povećao se vidljivi dio tijela munare iznad krova; smanjena je visina stubova ulaznog trijema).

¹³ Na fotografiji je vidljivo da su daske ograde vanjskih sofa imale visinu jednaku polovini visine vanjskih sofa, te da su, iste, bile postavljene na malom međusobnom razmaku (izvor fotografije: Muzej Bosanske krajine, Banjaluka, inv. broj F IT 376)

¹⁴ *Bećirbegović: 1999, str. 150*

¹⁵ *Bećirbegović: 1999, str. 165*

¹⁶ Podatak o unutrašnjim mjerama džamije preuzet je iz I izdanja knjige M. Mujezinović: *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, iz 1974. godine. Zbog toga se zaključak o debljini zidova prizemlja džamije svakako odnosi na stanje objekta prije 1974. Na fotografijama ostataka srušenog objekta snimljenim 8. 3. 2003. godine, vidljivo je da su zidovi džamije, prilikom neke kasnije intervencije na objektu, bili zidani šljakobetonским blokovima i imali debljinu od cca 20 cm.

¹⁷ fotografija vanjskog izgleda džamije (Muzej Bosanske krajine, Banjaluka, inv. broj F IT 376, datum fotografisanja nije naznačen na fotografiji) i fotografija vanjskog izgleda džamije (Bećirbegović: 1999, str. 125, Sl. 117, fotografija džamije iz novijeg perioda)

¹⁸ nisu pronađeni podaci kada su ove intervencije izvršene

¹⁹ opis, *Bećirbegović: 1999, str. 125*

U haremu Potočke džamije nalazi se desetak starih nišana bez natpisa i nekoliko svježijih humki.

Nišan br. 1

Nišan od sedre osmougaone osnove stranica 13 i 9 cm i visine 105 cm. Mezar je opasan santračem od sedre dimenzija 94,5 x 220 x 24 cm.

Nišan br. 2

Nišan od sedre osmougaone osnove stranica 13 i 9 cm i visine 135 cm. Mezar je opasan santračem od sedre dimenzija 135 x 222 cm.

Nišan br. 3

Nišan od sedre osmougaone osnove stranica 18 i 11 cm i visine 118 cm. Mezar je opasan santračem od sedre dimenzija 140 x 231 x 40 cm.

Nišan br. 4

Mezar, kome nedostaje uzglavni nišan sa nožnim nišanom od sedre dimenzija 19 x 9 x 72 cm, opasan kamenim santračem dimenzija 102 x 205 x 33 cm.

Nišan br. 5

Mala kamena kubura sa kamenim nišanom sa turbanom u gužve dimenzija 12 x 12 x 43 cm. Dimenzije kubure su 67 (širina) x 127 (dužina) x 47 (visina) cm.

Nišan br. 6

Kameni ženski nišan dimenzija 16 x 7 x 38 cm, opasan kamenim santračem dimenzija 61 x 92 cm.

Nišan br. 7

Kameni neobrađeni blok postavljen kao nišan.

Nišan br. 8

Kameni muški nišan sa turbanom dimenzija 15 x 16 x 33 cm. Na njega je naslonjen nožni nišan, a pored njega, položen na zemlju nalazi se jedan ženski nišan.

Nišan br. 9

Muški kameni nišan sa turbanom dimenzija 20 x 20 x 75 cm.

Nišan br. 10

Muški kameni nišan sa turbanom u gužve dimenzija 23 x 20 x 97 cm.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Objekat nije bio obuhvaćen zaštitom niti upisan u Registar spomenika.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nisu vršeni istraživačko i konzervatorsko-restauratorski radovi uz stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa. Džamija je više puta obnavljana. Na fotografijama ostataka srušenog objekta snimljenim 8. 3. 2003. godine, vidljivo je da su zidovi džamije, prilikom neke kasnije intervencije na objektu, bili zidani šljakobetonskim blokovima i imali debljinu od cca 20 cm. Ova intervencija je uslijedila nakon 1974. godine, kada datiraju podaci o džamiji iz I izdanja knjige M. Mujezinović: Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, iz 1974 godine.

5. Sadašnje stanje dobra

Objekat je zapaljen 6. septembra 1993. godine, izgorio krov, munara, trijem, zidovi oštećeni.

Na fotografijama snimljenim 8. 3. 2003. godine vide se ostaci srušene džamije: zidovi džamije bili su zidani šljakobetonskim blokovima, postamenti vanjskih sofa su bili izbetonirani, a na desnoj ulaznoj sofi nalazi se zidano korito²⁰.

Prilikom uvida na terenu od 28. 11. 2003. godine, konstatirano je sljedeće: izgrađeni su betonski temelji i postament gabaritnih dimenzija cca 8,97 x 12 metara, visine postamenta od cca 80 cm. U ploči betonskog postamenta, na međurastojanjima od cca 3 metra postavljeni su čelični ankeri za vertikalne serklaže.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom ("Službeni glasnik BiH" br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A) Vremensko određenje,

B) Historijsku vrijednost,

E) Simbolička vrijednost,

E.II. Sakralna vrijednost

E.V.– Značaj za identitet grupe ljudi

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,

²⁰ korito je zidano šljakobetonskim blokovima, iznutra obloženo keramičkim pločicama, ima česmu i vjerovatno je služilo u svrhu uzimanja abdesta

- grafički prilozi.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja Harema Potočke (Hadži Perviz) džamije u Banjoj Luci nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- 1953. Bejtić, Alija, *Banja Luka pod turskom vladavinom, Arhitektura i teritorijalni razvitak grada u 16. i 17. vijeku*, Naše starine I (Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine), Sarajevo
- 1990. Husedžinović, Sabira, *Vakufname-značajni istorijski izvori za upoznavanje urbane topografije Banjaluke XVI-XIX vijeka*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, god. 30, Sarajevo
- 1991. Kreševljaković, Hamdija, *Izabrana djela II, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463-1878)*, Sarajevo
- 1998. Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, Knjiga 2, Istočna i centralna Bosna*, 3. izdanje, Sarajevo
- 1999. Husedžinović, Sabira, *Džamije Banja Luke u planovima austrijskih ratnih karata iz XVIII stoljeća*, Prilozi za orijentalnu filologiju 47-48, Orijentalni institut, Sarajevo
- 1999. Bećirbegović, Madžida, *Džamije sa drvenom munarom u Bosni i Hercegovini*, 2. izd., Sarajevo
- 2003. Husedžinović, Sabira, elaborat o Potočkoj (Hadži Perviz) džamiji izrađen za Komisiju za očuvanje nacionalnih spomenika na osnovi građe u rukopisu neobjavljene knjige: "Dokumenti opstanka, džamije u Banjoj Luci";

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Prof. dr. Sabira Husedžinović, vanjski saradnik
Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika*

Učesnici u istraživanju i izradi Prijedloga odluke:

- *Emir Softić, diplomirani inženjer arhitekture, saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*
- *Hazim Numanagić, diplomirani orijentalista, vanjski saradnik Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika*